

UDK 711.3.001.8:728.31+719

Priljeno 15. 5. 2009.

Perspektive i zaštita prostornog modela tradicijske slavonske kuće

Željko Koški, Sanja Lončar-Vicković, Dina Stober

Ključne riječi

tradicijska slavonska kuća, graditeljsko nasljeđe, obiteljska kuća, ruralno naselje, tipologija naselja, morfologija naselja

Key words

traditional Slavonian house, architectural heritage, family house, rural community, typology of rural communities, morphology of communities

Mots clés

maison slavonienne traditionnelle, patrimoine architectural, maison familiale, communauté rurale, typologie des communautés rurales, morphologie des communautés

Ключевые слова

традиционный славонский дом, строительное наследие, семейный дом, поселение рурального типа, типология поселения, морфология поселения

Schlüsselworte

slawonisches Traditionshaus, Bauerschaft, Familienhaus, rurale Siedlung, Siedlungstypologie, Siedlungsmorphologie

Ž. Koški, S. Lončar-Vicković, D. Stober

Pregledni rad

Perspektive i zaštita prostornog modela tradicijske slavonske kuće

Opisuju se načini izgradnje obiteljskih kuća u ruralnim naseljima istočne Slavonije i Baranje. Uz prikaz povijesnog razvitka modela tradicijske slavonske kuće i isticanje problema novije izgradnje obiteljskih kuća, predlažu se smjernice za zaštitu naslijeđenog prostornog modela. Primjenom rezultata ovog istraživanja, ostvario bi se očekivani doprinos u očuvanju tipologije i morfologije slavonskih naselja u skladu s funkcionalnim i oblikovnim zahtjevima suvremenog stanovanja.

Ž. Koški, S. Lončar-Vicković, D. Stober

Subject review

Future prospects and protection of spatial model of a traditional Slavonian house

Methods used for building family houses in the rural communities of eastern Slavonia and Baranja are described. In addition to the review of historical development of traditional Slavonian houses, and the note on the problems encountered in the present-day construction of family houses, guidelines are also given for preservation of the inherited spatial arrangement model. The results gained in the course of this study can be used to make expected contribution to the preservation of typology and morphology of Slavonian communities, in accordance with the functional and form-based requirements of the modern day living.

Ž. Koški, S. Lončar-Vicković, D. Stober

Ouvrage de synthèse

Perspectives d'avenir et protection du modèle spatial de la maison slavonienne traditionnelle

Les méthodes utilisées dans la construction des maisons familiales dans les communautés rurales de Slavonie d'est et de Baranja sont décrites. En plus d'un aperçu du développement historique des maisons traditionnelles en Slavonie, et après la note sur les problèmes rencontrés dans la construction actuelle des maisons de famille, quelques conseils sont également donnés sur la préservation du modèle spatial hérité. Les résultats obtenus au cours de cette étude peuvent être utilisés pour faire une contribution attendue visant à préserver la typologie et la morphologie des communautés slavoniennes, en toute conformité avec les exigences fonctionnelles et plastiques des habitations modernes.

Ж. Кошки, С. Лончар-Вицкович, Д. Стобер

Обзорная работа

Перспектива и сохранение пространственной модели традиционного славонского дома

Описываются способы строительства семейных домов в поселениях рурального типа в восточной Славонии и Баранье. Помимо обзора исторического развития модели традиционного славонского дома и акцента на проблемы современного строительства семейных домов, предлагаются действия, направленные на сохранение унаследованной пространственной модели. Применение результатов данного исследования внесет ожидаемый вклад в сохранение типологии и морфологии славонских поселений в соответствии с требованиями современного проживания к функциональности и формам.

Ž. Koški, S. Lončar-Vicković, D. Stober

Übersichtsarbeit

Perspektive und Schutz des räumlichen Modells des slawonischen Traditionshauses

Man beschreibt die Bauarten der Familienhäuser in ruralen Siedlungen des östlichen Slawoniens und der Baranja. Neben der Darstellung der geschichtlichen Entwicklung des Modells des slawonischen Traditionshauses und der Betonung der Probleme des neueren Bauens von Familienhäusern gibt man einen Vorschlag von Richtlinien für den Schutz des ererbten räumlichen Modells. Durch Anwendung der Ergebnisse dieser Untersuchung würde der erwartete Beitrag zur Aufbewahrung der Typologie und Morphologie slawonischer Siedlungen im Einklang mit den Funktional- und Gestaltungsanforderungen des zeitgemässen Wohnens verwirklicht.

Autori: Prof. dr. sc. **Željko Koški**, dipl. ing. arh.; doc. dr. sc. **Sanja Lončar-Vicković**, dipl. ing. arh.; **Dina Stober**, dipl. ing. arh., Sveučilište J. J. Strossmayera, Građevinski fakultet Osijek, Drinska 16a, Osijek

1 Uvod

Iako su slavonska sela u današnjem obliku uglavnom nastala tijekom XVIII. i u prvoj polovici XIX. st., još se uvijek stvaraju nova [1], međutim dinamički procesi koje bilježe statistički podaci, regionalni i nacionalni prostorni dokumenti koje tumače ponajprije sociolozi (Štambuk, Lay, Rogić), govore u prilog izrazitom odumiranju i nestajanju hrvatskog sela. Gledajući selo u tom kontekstu ono ne postaje samo dio materijalne kulture, već poprima karakter ugrožene baštine za koju je izgledan scenarij od potpunog izumiranja do razvojnog scenarija [2].

Selo, prema autoru A. Marinoviću-Uzelcu, promatramo kroz dva osnovna prostorna parametara, a to su *opća struktura naseljenosti* i *oblik sela* prema kojima autor donosi daljnju podjelu na zbijena sela, nepravilno aglomerirano selo, selo formirano zaseocima te prijelazne oblike. U toj se podjeli slavonsko selo može najčešće prepoznati kao pravilno linijsko selo i *cestovno selo* čija je karakteristika *trg u sredini ili trg kao proširenje ulice* [3]. Nepravilno aglomerirano selo nalazimo vrlo rijetko kao oblik sela na području Slavonije i Baranje.

Prostorna organizacija seoskih naselja u istočnoj Slavoniji i Baranji rezultat je višestoljetnog razvitka, funkcijskih prilagodbi i klimatskih karakteristika ovog područja. Na ovim prostorima kroz duže razdoblje postoji svojevrsna kultura stambene gradnje koja se može okarakterizirati kao hrvatsko predajno graditeljstvo. Seoska naselja i tradicijske slavonske kuće, zajedno s gospodarskim zgradama, predstavljaju *graditeljske cjeline koje izražavaju cjelinu ruralnog života* i svojim urbanističko-arhitektonskim, ambijentalnim i etnološkim osobinama čine dio materijalne kulture Republike Hrvatske [4].

Prirodni i društveni utjecaji u različitim razvojnim etapama rezultirali su stvaranjem općeprihvaćenoga pros-

tornoga koncepta s izduženim parcelama, okomito postavljenim na ulične koridore. Postava stambenih zgrada na granici parcele i orijentacija zabata kuća na uličnu stranu omogućuje najpovoljniju komunikaciju po dubini parcele.

Na sjecištima uličnih koridora najčešće se nalaze središta naselja koja se pojavljuju u obliku manjih trgova. Ta mjesta, osim svoje funkcije u zadovoljenju gospodarskih, vjerskih, kulturnih i sličnih potreba, predstavljaju prostorne akcente koji jednoličnom nizu obiteljskih kuća daju potrebnu prostornu protutežu.

2 Povijesni razvoj seoskih naselja Slavonije i Baranje

Nakon odlaska Turaka iz Slavonije, a posebno u 18. stoljeću, dolazi do intenzivnog razvitka i izgradnje stambenih naselja u plodnim slavonskim poljima.

Raspored građevina na parceli bio je prvenstveno uvjetovan pozicioniranjem stambene zgrade, a u tom razdoblju dolazi do grupiranja stambenih zgrada kao neposredne posljedice izgradnje prometnica, uvođenja poštanskih službi, katastra, poreza i sl. Od druge polovice 17. stoljeća značajnu ulogu ima i postava gospodarskih zgrada. Po zapisu Pavla Rovinjanina iz 1640. godine, u Slavoniji su prostori za smještaj stoke još integralni dio stambene zgrade, a F.W Taube navodi da seljaci usjev, slamu i sijeno u drugoj polovici 18. stoljeća ne spremaju nego ga drže „pod golim nebom“ [6]. Ekonomska situacija slavonskog seljaka u 18. stoljeću nije bila zavidna; ekstenzivna stočarska i ratarska proizvodnja, bez racionalnog skladištenja ljetine, dovodile su do siromaštva i gladi. Zato vojne vlasti već od 1765. godine primoravaju seoska gospodarstva na građenje „žitnica, štagljeva ili suvara“ [6]. Kako u 19. i 20. stoljeću dolazi do razvitka i gospodarskog napretka slavonskog sela, tako raste i

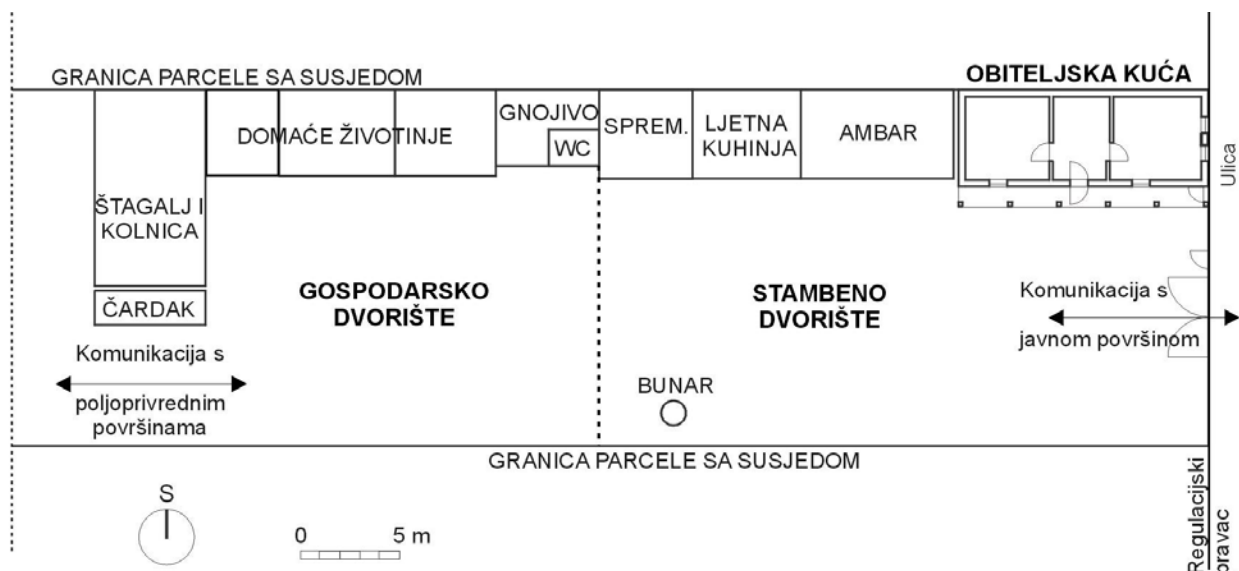

Slika 1. Struktura slavonskih naselja [5]

broj gospodarskih zgrada. Brojne gospodarske funkcije, vezane uz život seoskog gospodarstva, diferenciraju se u tom razdoblju, izdvajaju se iz stambene kuće i za njihov smještaj grade se različite građevine unutar parcele (hambari, čardaci, krušne peći, štagljevi, pušnice, štale, bunari, šupe i drugo).

sa, parcelaciju, veličinu posjeda kao i njihovo cijepanje ili spajanje.» [8]. U starim katastarskim planovima mogu se vidjeti parcele za izgradnju obiteljskih kuća koje su redovito izduženoga pravokutnog oblika okomito položenog na smjer ulice. Širina tih parcela bila je oko 25 metara, duljina oko 100 metara, a ponekad i znatno

Slika 2. Prostorna organizacija parcele [10]

Postava građevina na parceli bila je propisana dokumentom pod nazivom "Glavna uputa za naseljavanje" izdanom u Beču 1772. godine. Osim funkcijskih razloga koji omogućuju lak pristup voćnjaku i njivi, takav način izgradnje uvjetuju zaštitne mjere od požara. To je vrlo logično jer su kuće u početku bile građene uglavnom od drva, a pokrivane su trskom ili slamom, odnosno lako zapaljivim materijalima. U 19. stoljeću upotrebljava se nepečena opeka (prisna cigla), a kasnije pečena opeka i crijep kao pokrov.

Svi navedeni elementi razvoja prostornog modela slavonskog sela utječu na izradu prvih prostornih planova koji se pojavljuju u 19. stoljeću. Bitnu razliku između prostornih planova i katastarskih izvora objašnjava M. Slukan-Altić [7] koja ističe važnost katastarskih izvora za stvaranje trodimenzijske slike naselja, vlasničkih odnosa, građevnog materijala, transformacije prirodnog pejzaža, funkcijske strukture naselja i sl. Prvu katastarsku izmjeru, imenovanu kao franciskansku, nalazimo sredinom 19. stoljeća prema bilješci M. Smrekara iz 1900. [8]: «U razdoblju od godine 1858. do godine 1863. obavljena je u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji prvi put potanka katastralna izmjera.». Autor u kratkoj analizi doprinosa koji ova izmjera donosi piše sljedeće: «Karte potpuno vjerno bilježe nekadašnji izgled i veličinu naselja, oranica, šuma, livada, vinograda, ritova i vodotokova... Ucrtane čestice prikazuju razvoj vlasničkih odno-

više. Ulični koridori uglavnom su bili široki oko 25 metara. U sredini ulice je kolnik, s obje strane su šančevi na koje se nadovezuje zelena površina na kojoj se najčešće nalazi drvored. Nogostupi su postavljeni rubno, gotovo uvijek na građevinskom pravcu. Na slici 1. vidi se parcelacija sela Sarvaša iz okolice Osijeka i naselja Gradišta kod Županje.

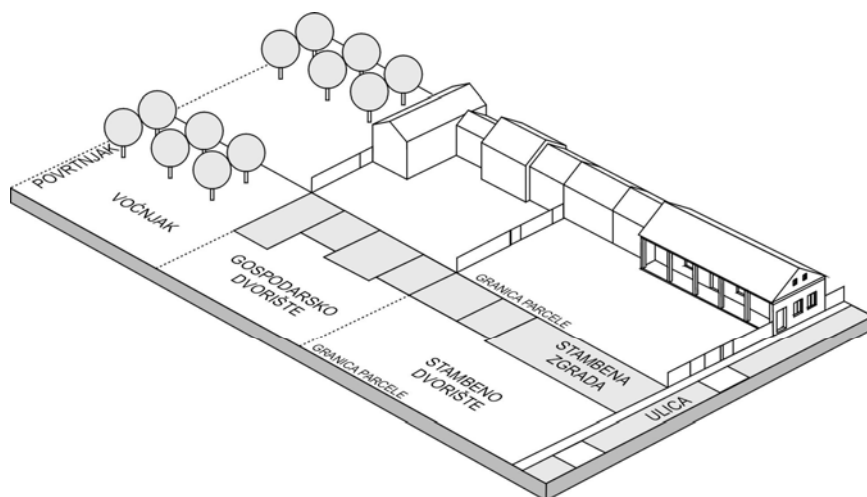
Stambena zgrada na parceli ima izdužen pravokutni tlocrt s uličnim zabatom postavljenim na građevinskom pravcu koji se najčešće poklapa s regulacijskim pravcem. Duža stranica tlocrta postavljena je točno na granici parcele susjeda.

Tek kasnije, u drugoj polovici 19. stoljeća, dolazi do pojave podjele parcela najčešće na dva, a ponekad i na tri dijela. Podjela je uvijek u uzdužnom smjeru, a razlog podjele parcela su pojave formiranja novih mladih obitelji. Tako su nove parcele nastajale tzv. *dilbom*, tj. diobom posjeda između braće [9]. Takva je podjela bila moguća i zbog uporabe opeke kao novoga građevnog materijala jer opasnost od širenja požara nije ograničavala približavanje stambenih zgrada. Tada se već i pojedine gospodarske zgrade u nekim slučajevima grade okomito na parcelu, odnosno paralelno s ulicom.

Primjere prostornih planova možemo naći za selo Josipovac, izgrađeno 1881. – 1882. godine i za baranjske pustare s početka 20. stoljeća [1].

3 Prostorni koncept izgradnje tradicijske seoske kuće

Izgradnja na parcelama organizirana je tako da su sve građevine postavljene uz rub parcele, a orijentirane su na stambeno i gospodarsko dvorište. U stambenom dvo-

Slika 3. Način izgradnje na parceli

rištu nalazi se kuća za stanovanje, a unutar gospodarskog dvorišta nalaze se gospodarske zgrade: staja, ambar (hambar), štagalj, kokošinjac, spremnik za drva, spremište za alat i opremu, bunar i zahod [9]. Izdužene, redovito pravokutne parcele, najčešće su postavljene u smjeru istok-zapad što omogućuje najkvalitetniju južnu orijentaciju građevina na parceli. U skladu s postavom parcele u prostoru i prolaskom kroz različite razvojne etape, narodno graditeljstvo stvorilo je model tradicijske slavonske kuće s trijemom koji se u raznim dijelovima Slavonije i Baranje naziva još i *trim*, *trem*, *gank*, *hodnik*, *ganjak* i *gang* [9]. Ovaj se model pojavljuje i u dijelovima panonske ravnice susjednih država.

Troprostorna kuća s kuhinjom u sredini i dvije sobe te trijemom koji je gotovo uvijek orijentiran prema jugu pa sve do istoka. U rijetkim slučajevima kada je seoska prometnica u smjeru sjeveroistok-jugozapad, orijentacija trijema i sadržaja kuće je prema jugozapadu. To potvrđuje da se naslijeđeni model tradicijske slavonske kuće vrlo dobro prilagodio zadanim klimatskim uvjetima i tako zadovoljio osnovne biološke i ekološke zahtjeve stanovanja.

Postava gospodarskih zgrada duž granice sa susjedom omogućila je i unutrašnju gradaciju sadržaja od «čišćih» postavljenih u zoni stambene zgrade do onih koji više zagađuju okoliš u dubini parcele. Slobodni prostori pred svakom gospodarskom zgradom nude potreban manipulativni prostor i nužan pristup različitim tehničkim napravama koje su postupno ulazile u seoski život. Spozna-

vajući budućnost gospodarskog razvitka, može se zaključiti da naslijeđeni prostorni koncept predstavlja dobru bazu i za uvođenje novih tehnologija i tehničkih rješenja u poljoprivredi.

Oblikovanje uličnih poteza koje se sastoji u ravnomjernom ponavljanju ritma puno-praznog karakterizira sve razvojne etape slavonskih naselja. Promjena je jedino vidljiva u gušćoj izgradnji u posljednjim razvojnim etapama. No bez obzira na više ili manje dosljednu pravilnost ritma, slavonskim selom dominira funkcijska logičnost odnosa kuće i ceste [3].

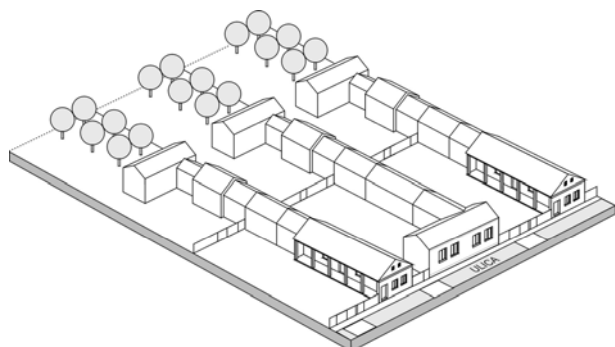
Jednolična izmjena ritma kućnih zabata i slobodnih vizura po dubini parcele svakako je element za prepoznavanje široke slavonske ravnice kao dominantnog znaka mjesta u formiranim uličnim potezima. *Genius loci* slavonskih naselja ocrtava se i u široko profiliranim uličnim koridorima koji su još u doba svog nastanka iskoristili bogatstvo tlocrtnih prostornih mogućnosti.

4 Narušavanje prostornog koncepta

Trenutačno stanje postojeće obiteljske stambene izgradnje u ruralnim dijelovima Slavonije i Baranje nalaže potrebu sustavne obnove ne samo zbog ratnih razaranja pojedinih naselja, već i zbog neadekvatnih pokušaja supstitucije tradicijske stambene arhitekture ovog područja. Takvi pokušaji ugrožavaju kontinuitet razvitka obiteljske stambene izgradnje jer ne nude nove vrijednosti, nego, nažalost, rezultiraju građevinama koje nemaju obilježja područja u kojem su nastali [10].

No, potrebno je postaviti si i pitanje koji su uzroci tomu te koji procesi vode stvaranju novih kulturnih vrijednosti? Kako se ruralni sociolozi neosporno slažu u tvrdnji – promjene na selu su burne i nepovratne te su usmjerene funkcijski, morfološki i simbolički (od)umiranju [11]. Pojavu novih vrijednosti mlađe populacije Slavonije i Baranje u istraživanju donosi autor A. Šundalić te zaključuje da se novi sustav vrijednosti gradi na profitabilnosti koja je u oprečnosti s prirodnim sustavom vrijednosti [12]. Što pokazuju novi morfološki uzorci koje jasno uočavamo u seoskom tkivu? Vjerojatno preslikavaju novu funkcijsku strukturu stanovništva koje gubi svoju poljoprivrednu aktivnost, nema potrebu za gospodarskim zgradama na parceli te donosi vrijednosti iz okoliša koje predstavlja moć - grada - napuštajući uzorke koji su u aktualnom trenutku opterećeni negativnim prefiksima te traže novu valorizaciju.

Glavna opasnost za narušavanje postojećega prostornog koncepta slavonskih naselja jest izgradnja novih stambenih zgrada postavljenih paralelno s ulicom.

Slika 4. Neprimjerena postava stambene zgrade na parceli

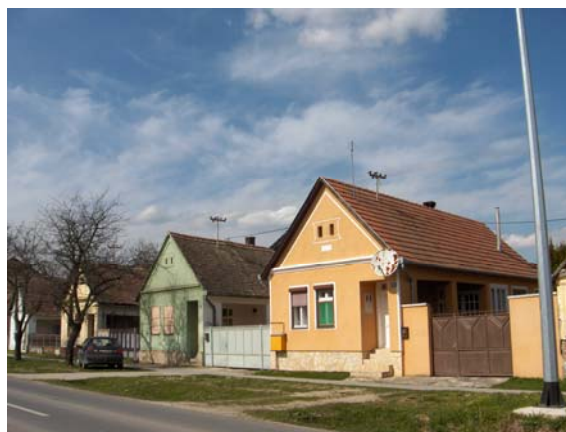
Pojedinačni primjeri takve postave uglavnom su mlađe gradnje i datiraju iz 20. stoljeća, iako ima i starijih primjera [6], no one u uličnom nizu kuća koje su postavljene okomito na os ceste predstavljaju promjenu. Već dvije do tri kuće u nizu postavljene paralelno s cestom narušavaju očekivani i prepoznatljivi ritam slavonske ulice. Takav način izgradnje potpuno onemogućava vizualnu i

funkcionalnu vezu ulice s parcelom i tako potpuno negira naslijeđene elemente kvalitetne prostorne organizacije. Iako takvih «originalnih» realizacija u posljednjih nekoliko desetljeća ima sve više, još uvijek se može utvrditi da je u velikoj mjeri sačuvan izvorni prostorni koncept slavonskih naselja.

Iako su kroz duži niz godina novoizgrađene obiteljske kuće na izduženim slavonskim parcelama često neprimjereno i nestručno postavljane, još uvijek se i u naseljima blizu većih gradova Slavonije i Baranje može naići na primjere tipološki originalno postavljene kuće.

Na nekoliko sljedećih primjera vide se neuspjeli pokušaji izgradnje stambenih zgrada koji potpuno negiraju naslijeđeni koncept izgradnje i urbanističko-arhitektonске značajke izdužene pravokutne parcele postavljene okomito na ulične koridore.

Primjeri nepoštivanja izvornog prostornog koncepta mogu se podijeliti u dvije grupe. Jednu čine kuće postavljene tako da poštuju naslijeđeni građevinski pravac uličnih koridora, a drugu grupu čine kuće koje svojom postavom na parceli ne poštuju građevinski pravac uličnih koridora i na taj način bitno mijenjaju prostorne karakteristike slavonskih naselja.

Slika 5. Primjeri izvorno postavljenih tradicijskih slavonskih kuća u Bizovcu i Ladimircima

Slika 6. Narušavanje koncepta uz poštovanje građevinskog pravca u Satnici i Bizovcu

Slika 7. Primjeri novih kuća bez poštivanja naslijeđenoga građevinskog pravca u Satnici i Ladimirevcima [10]

5 Smjernice za zaštitu prostornog modela stanovanja

Morfološke mijene slavonskog sela neosporno moramo promatrati na podlozi njegove društvenogospodarske transformacije. Procesi deagrarizacije i deruralizacije koji, iako nisu predmet ovih razmatranja, dobivaju na značenju utoliko što se bavimo prostorom koji okuplja 37,05 % poljoprivrednih površina i poljoprivrednih kućanstava Republike Hrvatske [13]. U gospodarskom smislu, svaki novi popis stanovništva pokazuje da se selo sve više odvaja od poljoprivrede, što je prisutno i u tradicionalno poljoprivrednom području Slavonije i Baranje iako nešto manjim intenzitetom od ostalih dijelova Republike Hrvatske. Unatoč strukturnim promjenama, ruralna okolica mora zadržati svoju estetsku vrijednost koja joj osigurava sve one pomalo lirske epitete zbog kojih se funkcije odmora, turizma, sporta i dokolice vežu uz ovaj prostor u novim prostornoplanskim razvojnim vizijama.

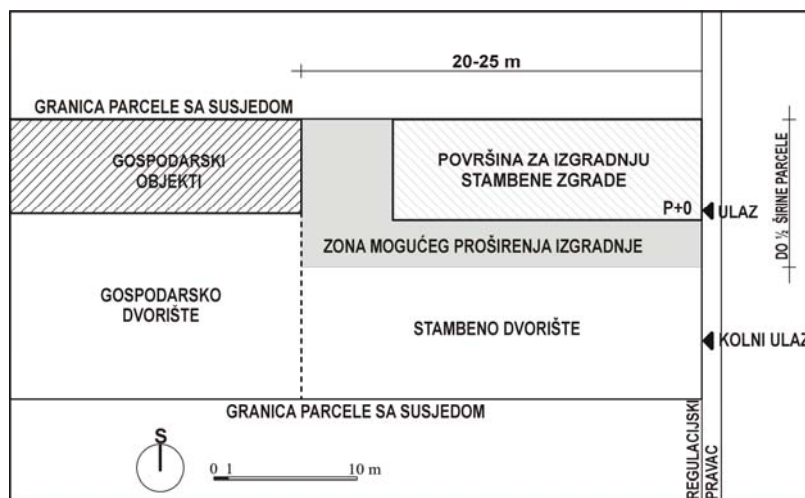
Postava izduženih pravokutnih parcela okomito na ulične koridore jest temeljna naslijeđena vrijednost koja se u cijelosti treba aplicirati u prostorni koncept razvoja ruralnih i prigradskih slavonskih naselja u budućnosti.

Razloge za takvo prostorno planersko usmjerenje ne treba tražiti samo u kontinuiranom razvoju povijesnog modela koji je nastao prije nekoliko stoljeća, već i u ponovnoj uspostavi i poštovanju vlasničkih odnosa na ovim prostorima.

Postava zabata stambenih zgrada na uličnu stranu omogućuje zadržavanje povijesno naslijeđenih uličnih koridora s jedinstvenim ritmom puno-prazno, preko kojeg se prepoznaju karakteristike slavonske ravnice. Tako for-

mirani ulični koridori imaju zadovoljavajuću širinu poprečnog presjeka za sve potrebe nove izgradnje infrastrukturnih sustava, ali i za kvalitetnu organizaciju prometa koji će se u budućnosti razvijati i intenzivirati.

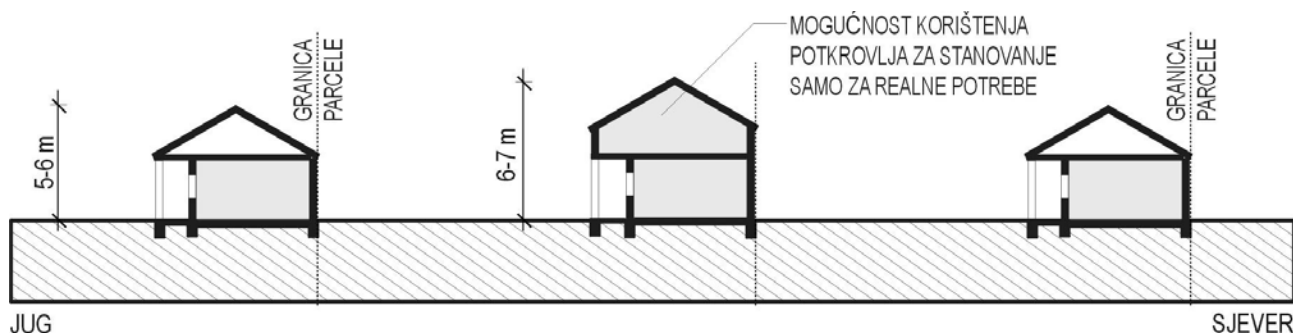
Prostorna organizacija i zona izgradnje na izduženim parcelama slavonskih naselja treba maksimalno poštovati naslijeđeni koncept. Zbog zadovoljenja zahtjeva stanovanja u budućnosti, moguća su i povećanja tlocrtnih površina za izgradnju na parceli. Zonu širenja tlocrta

Slika 8. Uvjeti izgradnje na parceli [10]

stambene zgrade po dubini parcele ne treba ograničavati. Međutim, tlocrtna dimenzija uličnog zabata treba biti ograničena na najviše pola ukupne širine parcele čime će se, i u budućnosti, sačuvati struktura i prostorna prepoznatljivost slavonskih naselja.

Povećanje visinskih gabarita, odnosno katnosti obiteljskih kuća ne smije biti primijenjeno jer bi se narušila kvaliteta međuprostora, tj. dvorišta između stambenih zgrada. Zbog velikih mogućnosti razvijanja tlocrta u prizemlju, izvedba još jednoga kata bila bi opravdana samo u slučajevima kad za to postoje realne potrebe.

Slika 9. Visina izgradnje na parceli [10]

Izgradnja višekatnih stambenih zgrada na izduženim pravokutnim parcelama dovela bi u pitanje opće oblikovno-estetske, ali i funkcijske vrijednosti naslijeđene organizacije prostora slavonskih naselja.

Sve prethodne postavke iz ovog istraživanja nameću potrebu dopune odrednica županijskih prostornih planova uređenja i prostornih planova općina jer je ovom prostornom problemu u vrijedećim planovima poklonjeno premalo pozornosti. Ugradnja rezultata ovog istraživanja u prostorne planove potpuno bi zaštitila naslijeđeni prostorni koncept slavonskih naselja koji je danas ugrožen.

Činjenica jest da se ovaj problem ne može rješavati izolirano te se morfologija seoske strukture mora uzeti kao cjelina. Neki autori predlažu urbanistička i oblikovna mjerila za obnovu sela gdje se kao zaštitno-razvojni instrumenti mogu odrediti pravilna postava zgrada, primjerena arhitektura zgrada, hortikulturno uređenje ruba sela, obogaćenje okoliša, kao i osiguranje ugodnog okruženja za stanovanje. Smjernice u obnovi sela ne bi trebale ograničavati njegovu modernizaciju, već jasnim pravilima osigurati zadržavanje pojava koje su kontinuitetom stvorile lokalnu prepoznatljivost, identitet i kulturnu vrijednost.

S novim planskim instrumentima kao što je strateško planiranje koje je novim Zakonom o prostornom uređenju i gradnji (Zakon o prostornom uređenju i gradnji, NN 76/07) propisano za nacionalnu, regionalnu i lokal

nu razinu, uspješna bi provedba mogla biti izgledna i učinkovita za one seoske zajednice koje pokazu snagu samoodržanja.

6 Zaključak

Zbog svog ruralnoga i poljoprivrednoga karaktera, naselja Slavonije i Baranje naglašeno su pogođena negativnim promjenama u morfologiji ruralnih naselja. Strukturne promjene stanovništva ovih naselja proizvele su nove vizualne uzorke u slici sela. Nove vrijednosti nisu u skladu s prirodnim vrijednostima [12] te predlažemo da novi uzorci trebaju pratiti interpretaciju postojećih vrijednosti.

Kontinuitet primjene postojećega prostornog modela gradnje obiteljskih kuća svakako treba biti temeljno opredjeljenje u razvitku slavonskih naselja. Očekivani opći razvitak, uz primjenu novih tehnologija gospodarske proizvodnje, kao i novih tehničkih rješenja u izgradnji stambenih zgrada, mora očuvati tipologiju i morfologiju prostora slavonskih naselja. U prilog tome najbolje govore bioekološke karakteristike tradicijske slavonske kuće s trijemom koja može poslužiti kao polazište za stvaranje novoga suvremenog modela obiteljskog stanovanja i iskorištavanje obnovljivih izvora energije. Na taj bi se način ostvario povijesni kontinuitet razvitka regionalnog oblika stambene izgradnje koji će zadovoljiti današnje potrebe suvremenog stanovanja, ali i ponuditi rješenje ekoloških i energijskih zahtjeva stanovanja u budućnosti.

LITERATURA

- [1] Kranjčević, J.: *Prilog poznavanju prostornog planiranja ruralnih prostora/sela u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. st.*, Prostor, Zagreb, 7 (1999), 1(17), 1-24
- [2] Rogić, I.: *Razvojni sudionici hrvatskog sela i njihove strategije*, Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo (urednici Maja Štambuk, Ivan Rogić, Anka Mišetić), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar (2002), 333-361
- [3] Marinović-Uzelac, A.: *Morfološki tipovi hrvatskog sela*, Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo (urednici Maja Štambuk, Ivan Rogić, Anka Mišetić), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar (2002), 131-155
- [4] Marasović, T.: *Zaštita graditeljskog nasljeđa*; Društvo konzervatora Hrvatske, Zagreb, Sveučilište u Splitu-Filozofski fakultet u Zadru, Sveučilište u Zagrebu-ArHITEKTONSKI fakultet, Zagreb, 1983.
- [5] Živković, Z.: *Hrvatsko narodno graditeljstvo*; Zavod za zaštitu spomenika kulture Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske, Zagreb, 1992.
- [6] Španiček, Ž.: *Narodno graditeljstvo Slavonije i Baranje*; Privlačica, Vinkovci, 1995.
- [7] Slukan-Altić, M.: *Kartografski izvori u povijesti umjetnosti*, Zbornik 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti: Institut

- za povijest umjetnosti, (Zagreb, 15.-17.9.2001) (urednik Milan Pelc), Zagreb, Institut za povijest umjetnosti (2004), 485-492
- [8] Matić, V.: *Katastarske karte i indikacione skice s područja Baranje i Vukovara : (19.-20. stoljeće)*, (iz zbirke katastra Državnog arhiva u Osijeku), Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, 5 (1999), 483-498
- [9] Puntarović-Vlahinić, J.: *Oblici tradicijske arhitekture i kulture stanovanja u Baranji*, Studia ethnologica Croatica, Vol 4 1996. (II izd.), str. 53-72
- [10] Koški, Ž.: *Model slavonske obiteljske prigradske kuće utemeljen na analizi tradicijskog iskustva*; Doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1996.
- [11] Lay, V.: *Prilozi osmišljavanju usmjeravanja razvitka ruralnih prostora Hrvatske na osnovama ekološke i gospodarske održivosti*, Prostor iza : kako modernizacija mijenja hrvatsko selo, (urednici Maja Štambuk, Ivan Rogić, Anka Mišetić), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2002.
- [12] Šundalić, A.: *Osiromašivanje i nerazvijenost – Slavonija i Baranja u očima njezinih stanovnika*, Socijalna ekologija, Zagreb, 15 (2006) 1-2, 125-143
- [13] *Osnovni pokazatelji iz Popisa poljoprivrede 2003.*, Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr> (dostupno od 1. lipnja 2003.)